

بخش سوم

اسلام در مدینه

پیامبر ﷺ در مدینه (۱)

مقدمه

در درس قبل خواندید که رسول خدا ﷺ توانست با نفوذ دادن اسلام به یثرب، این شهر را به عنوان پایگاهی قوی در اختیار مسلمانان قرار دهد. با ورود رسول خدا ﷺ به این شهر، زمینه‌های تشکیل حکومت اسلامی فراهم شد. با تشکیل حکومت اسلامی مدینه، حوادث مختلفی یکی پس از دیگری پدید آمد که با تدابیر رسول خدا ﷺ پشت سر نهاده شد. در این درس با اقدامات آن حضرت در بنا نهادن حکومت مدینه و غلبه بر مشکلات پدید آمده آشنا خواهید شد.

مفهوم هجرت و اهمیت آن

هجرت از ریشه هَجَرَ به معنای ترک کردن است. هجرت از ریشه هَجَرَ به معنای ترک کردن است. این مفهوم با هجرت رسول خدا ﷺ و مسلمانان به مدینه، اهمیت فراوانی یافت. در تاریخ دیگر پیامبران نیز نمونه‌های زیادی از هجرت آنان و پیروانشان به چشم می‌خورد. اصولاً هنگامی که مؤمنان با سکونت در یک منطقه نتوانند به راحتی و به درستی، وظایف دینی‌شان را انجام دهند، ضرورت هجرت به مکانی دیگر مطرح می‌شود. در قرآن کریم نیز آیات متعددی در تبیین اهمیت هجرت به چشم می‌خورد و به همین دلیل رسول خدا ﷺ هجرت را مبدأ تاریخ اسلام قرار داد و در زمان خلیفه دوم نیز به پیشنهاد امیرمؤمنان علی رضی الله عنه رسمیت یافت.

۱- به عنوان مثال، در آیه ۹۷ از سوره نساء چنین می‌خوانیم: «کسانی که بر خویشان ستمکار بوده‌اند، [وقتی] فرشتگان جانشان را می‌گیرند، می‌گویند: در چه [حال] بودید؟ پاسخ می‌دهند: ما در زمین از مستضعفان بودیم [فرشتگان] می‌گویند: مگر زمین خدا وسیع نبود تا در آن مهاجرت کنید؟! پس آنان جایگاهشان دوزخ است و دوزخ بد سرانجامی است»

مسجد قبا در مدینه : نخستین مسجدی که رسول خدا ﷺ بنا نهادند

از یثرب تا مدینه النبی ﷺ

پس از هجرت رسول خدا ﷺ به یثرب، نام آن – طبق دستور ایشان – به «طابه» و «طیبة»^۱ تغییر یافت؛ چرا که معنای کلمه یثرب عبارت بود از: عیب و فساد و سرزنش.

رفته رفته به علت سکونت رسول خدا ﷺ در این شهر، نامش به «مدینه النبی ﷺ» و «مدینه الرسول ﷺ» تغییر یافت و به اختصار «مدینه» نامیده شد.

قبل از ورود اسلام به این شهر، ساکنان آن عبارت بودند از: یهودیان و مهاجران از جنوب. یهودیان که از دوران قبل از میلاد حضرت مسیح عَلَيْهِ السَّلَام در منطقه شام

می‌زیستند، در قرون نخستین میلادی در اثر فشارهای امپراتوری روم، ناچار از مهاجرت به مناطق دیگر شدند و بخشی از آنان به یثرب آمدند. گفته شده که دلیل انتخاب این منطقه، اخبار موجود در کتاب‌های یهودیان درباره محل مهاجرت پیامبر موعود بوده است. آنان پس از سکونت در این منطقه، رفته رفته با کشاورزی، صنعتگری و تجارت، از قدرت اقتصادی و اجتماعی خوبی برخوردار شدند. هنگام ورود اسلام به یثرب، یهودیان در قالب قبایلی در مدینه می‌زیستند که اهم آنها سه قبیله بنی قینقاع، بنی نضیر و بنی قریظه بودند که در بخش جنوب شرقی این شهر زندگی می‌کردند.

مسیر حرکت رسول اکرم ﷺ از محله قبا به محلی که مسجد خود را در آنجا بنا کرد
 مأخذ: اطلس تاریخ اسلام، حسین مونس

به جز یهودیان، گروه‌های دیگری نیز در یثرب سکونت داشتند. مهم‌ترین ساکنان شهر، دو قبیلهٔ اوس و خزرج بود. اینان عرب‌های مهاجر از جنوب جزیرهٔ العرب، یعنی نواحی یمن بودند که در اثر مشکلات سیاسی، نظامی و اقتصادی، ناچار به سوی مناطق شمالی مهاجرت کردند و چون یثرب را به لحاظ موقعیت اقتصادی و زراعی مناسب یافتند، در آنجا سکنی گزیدند. این مهاجرت در اواسط قرن چهارم میلادی، حدود دو و نیم قرن پیش از هجرت رسول خدا ﷺ به یثرب رخ داد. عرب‌های ساکن یثرب در طول دوران قبل از ورود اسلام به این شهر، درگیری‌های زیادی با یکدیگر و با یهودیان داشتند که آخرین آن «جنگ بُعث» بود که بین دو قبیلهٔ اوس و خزرج رخ داد و خستگی آنان از این نبردها، یکی از عوامل مهم روی آوردن ایشان به پیام صلح و عدالت رسول خدا ﷺ بود. یثرب، با توجه به وضعیت یاد شده و نیز برخی زمینه‌های دیگر، بستر مناسبی برای گسترش اسلام گشت. مهم‌ترین این زمینه‌ها عبارت‌اند از:

۱- حضور یهودیان در این شهر و گزارش‌های آنان دربارهٔ پیامبر موعود و ویژگی‌های او.
 ۲- وضعیت بحرانی یثرب و جنگ‌های ممتد و زیان‌بار.

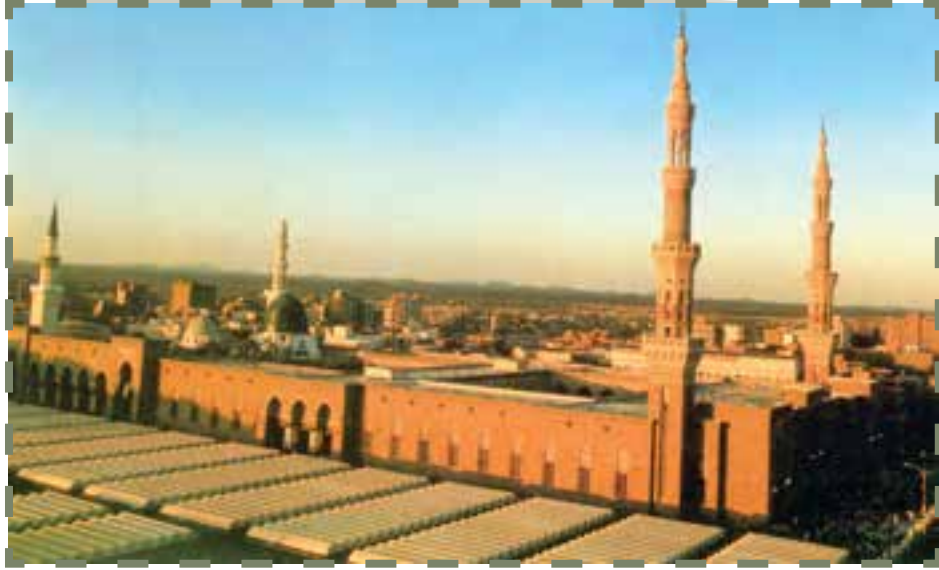
۳- پایه‌های سست شرک و بت‌پرستی که تاب مقاومت در برابر پیام جدّاب و منطقی قرآن را نداشت. در روایتی از رسول خدا ﷺ چنین می‌خوانیم که: «فُتِحَتِ الْمَدِينَةُ بِالْقُرْآنِ»؛ یعنی «مدینه به وسیلهٔ قرآن فتح شد.»^۱

مدینه؛ پایگاه حکومت نبوی ﷺ

با ورود رسول خدا ﷺ به یثرب، آن حضرت بی‌درنگ، زمینه‌های تأسیس اولین حکومت اسلامی را

فراهم کرد که عبارت بود از:

۱- تأسیس مسجد نبوی ﷺ: در اسلام، مسجد جایگاه والایی دارد. این مکان مقدس، تنها، محل عبادت و نیایش بندگان با خدای متعال نیست؛ زیرا علاوه بر عبادت، آموزش و پروراندن جان‌های مستعد، دیدار مؤمنان با یکدیگر و رفع مشکلات آنان، بسیج نیروها و تأمین نیازهای دولت اسلامی و ... همه و همه می‌تواند در چنین مکانی صورت گیرد. بدین لحاظ، رسول خدا ﷺ بلافاصله پس از ورود به مدینه، در آغازین گام برای تشکیل حکومت اسلامی، به عنوان پایگاه و مرکز حکومت خود مسجدی ساخت. آن حضرت در بدو ورود به مدینه در پاسخ به درخواست افراد مختلف برای میزبانی از ایشان، فرمودند: «راه شتر را باز گذارید که او مأمور است.» شتر آن حضرت سرانجام در قطعه زمینی که به دو بچه یتیم تعلق داشت زانو زد. رسول خدا ﷺ آن زمین را خریداری کرد و مسجد را آنجا ساخت. اکثر مسلمانان - از جمله خود آن حضرت - در این کار سهیم بودند و سرانجام مسجد نبوی ﷺ به شکل بسیار ساده‌ای بنا شد. در کنار مسجد نیز حجره‌هایی برای سکونت پیامبر ﷺ و مسلمانان مهاجر ساخته شد؛ اما تا زمان بنای حجره‌ها، آن حضرت در خانهٔ ابویوب انصاری می‌زیست. از آن پس، به جز عبادات، اموری همچون ایراد خطبه‌ها و برگزاری جلسات آموزشی، دیدارها با نمایندگان قبایل، تجهیز نیرو برای اعزام به مأموریت‌های اطلاعاتی و جنگی و دیدار با مسلمانان، در این مکان مقدس صورت می‌گرفت و در یک کلام، مسجد نبوی ﷺ پایگاه مرکزی حکومتی بود که روزی بر تمام جزیرهٔ العرب گسترش یافت.

مسجد النبی

فکر کنید و پاسخ دهید

چرا رسول خدا ﷺ پیش از هر اقدام دیگری، به ساخت مسجد اهتمام ورزید؟

ناشی از ایمان، ایجاد روحیه تعاون و همکاری و تأکید بر الفت و همبستگی همگانی، آماده‌سازی مسیر وحدت جامعه، تغییر فرهنگ جاهلی مبتنی بر پیمان‌های قبیله‌ای به پیمان مبتنی بر روح ایمان و اسلام. شایان ذکر است که رسول خدا در هر دو نوبت، امیر مؤمنان علی رضی الله عنه را برادر خود دانست.

۳- پیمان عمومی مدینه : سومین اقدام مهم و زمینه‌ساز برای تأسیس حکومت و جامعه اسلامی، آن بود که رسول خدا صلی الله علیه و آله با در نظر گرفتن ترکیب قبیله‌ای مدینه، پیمانی عمومی مبتنی بر اصول مترقی اسلام، میان آنان برقرار ساخت. این پیمان را می‌توان به منزله اولین

۲- پیمان برادری میان مهاجران و انصار : از اقدامات بسیار مهم رسول خدا صلی الله علیه و آله برای تأسیس حکومت و جامعه منسجم اسلامی، ایجاد پیمان برادری میان مسلمانان بود. از منظر قرآن کریم، همه مؤمنان با یکدیگر برادرند،^۱ اما به جز برادری عمومی مؤمنان، بر ایجاد عقد برادری به صورت دو به دو نیز تأکید شده است. رسول خدا صلی الله علیه و آله در دوره حضورشان در مکه، پیمان برادری را میان تعدادی از مسلمانان ایجاد کردند. پس از هجرت به مدینه نیز با دستور آن حضرت، پیمان برادری مهاجران و انصار برقرار شد.^۲ مهم‌ترین اهداف این اقدام عبارت بود از: تأکید بر برادری

۱- «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ» (سوره حجرات، آیه ۱)

۲- آن حضرت به مسلمانان فرمودند: «تَأَخَّوْا فِي اللَّهِ أَخَوَيْنَ»؛ در راه خدا دو به دو با یکدیگر برادر شوید «(ابن هشام، السیره النبویه، ج ۳، ص ۱۵)

قانون اساسی در اسلام قلمداد کرد که رسول خدا ﷺ به منظور ایجاد نظامی مبتنی بر عدالت و قوانین الهی در جامعه مدینه وضع کرد؛ مهم‌ترین محورهای این پیمان بدین قرار است:

- ۱- امت واحده بودن مسلمانان و یهودیان مدینه
- ۲- آزادی مسلمانان و یهودیان مدینه در پیروی و عمل براساس دین خود
- ۳- حاکمیت عدالت، در برخورد با تجاوز افراد نسبت به هم
- ۴- دفاع مشترک مسلمانان و یهودیان از مدینه
- ۵- مقدس بودن شهر مدینه و حرمت خونریزی در آن
- ۶- مرجعیت پیامبر ﷺ برای داوری و رفع هرگونه اختلاف در مدینه

به جز این پیمان عمومی، رسول خدا ﷺ با هریک از قبایل سه گانه یهودی ساکن در مدینه و نیز با عرب‌های یهودی شده هم پیمان جداگانه‌ای منعقد کرد که براساس آن، یهودیان نباید با دشمنان مسلمانان همکاری کنند و گامی بر ضرر مسلمانان بردارند. در غیر این صورت، حق مجازات ایشان برای پیامبر ﷺ محفوظ بود.

تشکیل نیروی نظامی

رسول خدا ﷺ در دوره اقامت در مکه، تنها توان ارشاد و تبلیغ و مبارزه فکری و فرهنگی با مشرکان را داشت، اما پس از هجرت به مدینه و تشکیل یک حکومت دینی، رهبری سیاسی را نیز عهده‌دار شد. دلیل این امر

آن بود که مردم مسلمان مدینه، با آن حضرت پیمان دفاعی و نظامی بستند. در سال آغازین هجرت با نزول آیات ۳۹ و ۴۰ از سوره حج^۱، اذن جهاد و جنگ با کافران از سوی خداوند صادر شد. به دنبال نزول این دستور، رسول خدا ﷺ تصمیم به تشکیل یک نیروی نظامی گرفت؛ زیرا بیم آن می‌رفت که مشرکان دست به حمله نظامی به مدینه بزنند.

با تشکیل نیروی یاد شده - که در آغاز دارای افراد و تجهیزات محدود بود - از اواخر سال اول هجری حرکات کوچک نظامی و اطلاعاتی آغاز شد که در هیچ یک از آنها - به جز یک مورد - تا قبل از جنگ بدر، درگیری پیش نیامد. اهداف رسول خدا ﷺ از این گونه عملیات عبارت بود از:

- ۱- تهدید مسیر تجارت مشرکان مکه به شام که از خط ساحلی دریای سرخ و با فاصله اندکی از مدینه می‌گذشت.
- ۲- نمایش قدرت نظامی مسلمانان، تا نقش بازدارنده نسبت به حملات مشرکان داشته باشد.
- ۳- هشدار به یهودیان مدینه، تا به فکر اقدامات موزبانه نباشند.
- ۴- ضربه اقتصادی بر پیکره مشرکان؛ زیرا آنان تمامی اموال مسلمانان مهاجر را تصرف کرده بودند.

غزوه بدر^۲

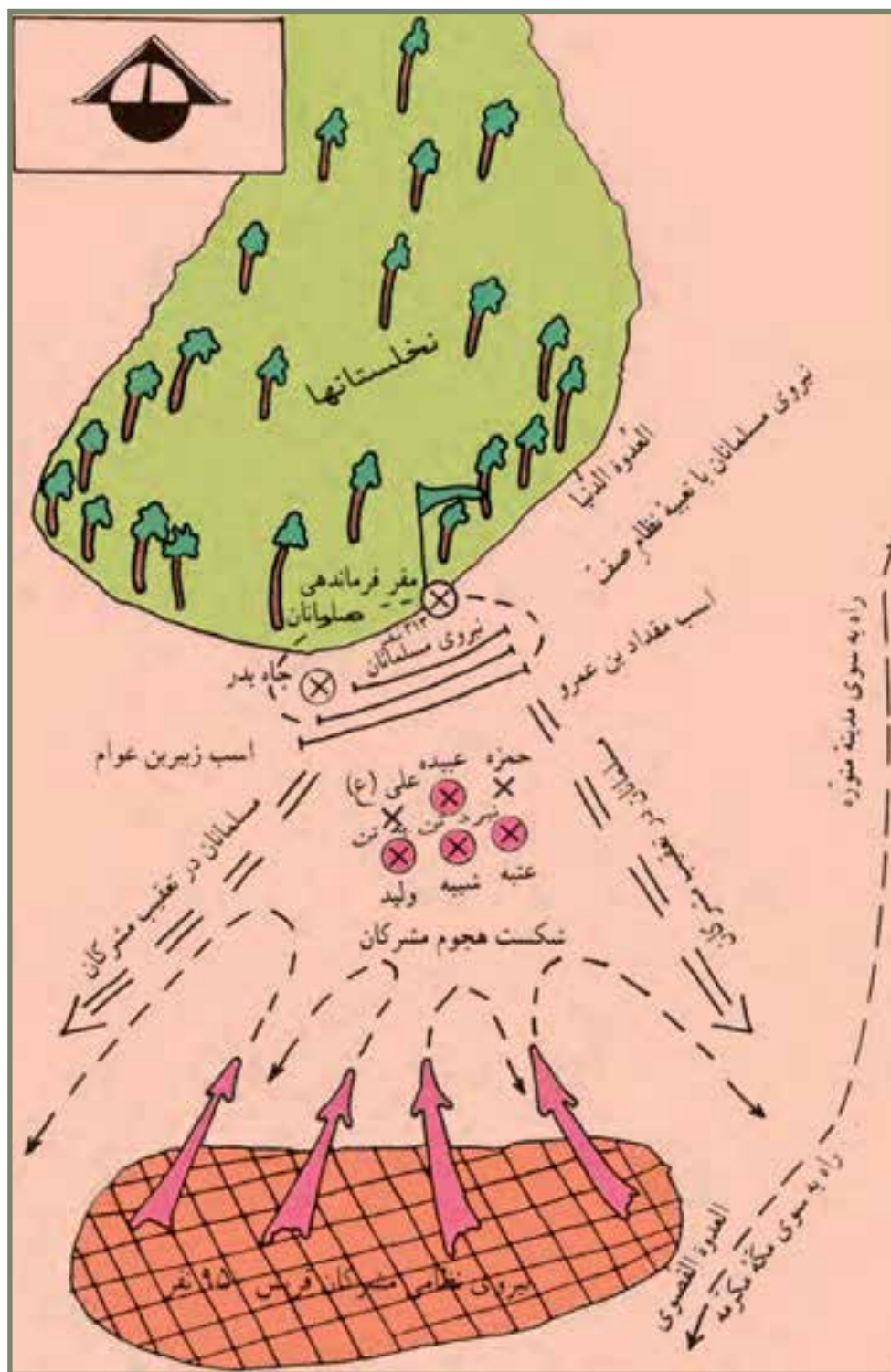
جنگ بدر در سال دوم هجری در ادامه این گونه تحرکات نظامی به وقوع پیوست. رسول خدا ﷺ هنگامی که از حرکات کاروان تجاری بزرگ مکه به سوی شام

۱- «أَذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ، الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ...» سوره حج، آیات ۳۹

و ۴

۲- به نبردهایی که رسول خدا ﷺ در آن شرکت داشتند، غزوه و به نبردهایی که آن حضرت در آنها حضور نداشته‌اند، اصطلاحاً سَرِيه گفته‌اند

یادآور می‌شود که تنها بعضی از غزوه‌ها و سریه‌ها منجر به جنگ شد

غزوة بدر، مأخذ: اطلس تاريخ اسلام، صادق آئينه‌وند

آگاه شد، به قصد تصرف کاروان حرکت کرد، اما کاروان از دسترس خارج شده بود. هنگام بازگشت کاروان از شام نیز رسول خدا ﷺ به همراه ۳۱۳ مسلمان به سوی آن حرکت کرد. ابوسفیان که رهبری کاروان را به دست داشت، با ارسال پیکی به مکه، مشرکان را از خطر با خبر ساخت و خود نیز با تغییر مسیر کاروان، آن را از دسترس دور ساخت. مشرکان مکه به اصرارِ ابوجهل، با سپاهی هزار نفری به سوی منطقه بدر حرکت کردند و در برابر سپاه اسلام قرار گرفتند. رسول خدا ﷺ تأکید بر عدم آغاز جنگ داشت؛ اما با اصرار مشرکان، جنگ آغاز شد. این جنگ، با رشادت سربازان اسلام - به ویژه امیر مؤمنان علی رضی الله عنه - و امدادهای غیبی به نفع مسلمانان پایان یافت و مشرکان با دادن ۱۴۰ کشته و اسیر، شکست خوردند.

یک توضیح

امدادهای غیبی در جنگ بدر

براساس آیات و روایات، در جریان جنگ بدر و بعضی از دیگر حوادث، امدادهای غیبی به یاری مسلمانان آمد؛ چنان که در برخی از حوادث نیز با وجود ضعف مسلمانان، امداد غیبی شامل حال آنان نشد. بنا بر برخی از آیات قرآن، آنجا که مسلمانان، ایمان، تقوا، صبر و استقامت نشان دادند، (همچون جنگ بدر) شایستگی و لیاقت درک امدادهای غیبی را یافتند و در صورتی که دنیاطلبی بر آنان غلبه داشت (همچون جنگ احد) شایسته دریافت این امدادها نشدند. در جنگ بدر، خداوند از چند طریق مسلمانان را یاری کرد که عبارت است از:

- ۱- در شب جنگ، باران بارید که موجب رفع کم آبی جبهه اسلام و نیز استحکام زمین شنزاری شد که در جبهه اسلام بود. اما در جبهه مشرکان، بارش باران موجب چسبندگی زمین و دشواری حرکت شد، زیرا شنزار نبود.
- ۲- خداوند در دل‌های مشرکان رعب و ترس مستولی کرد و برعکس، سربازان مسلمان را در آن شب در خوابی سبک فرو برد تا موجب آرامش آنان شود.
- ۳- در روز نبرد، سه هزار فرشته به یاری مسلمانان آمدند.
- ۴- در آغاز نبرد، مشرکان، مسلمانان را اندک دیدند و این موجب شد نبرد را جدی نگیرند؛ مسلمانان نیز مشرکان را اندک دیدند و این موجب قوت قلب آنان شد.
- ۵- پس از آغاز نبرد، مشرکان، مسلمانان را دو برابر دیدند و این موجب اضطراب و دلهره آنان شد.
- ۶- سنگریزه‌هایی که رسول خدا ﷺ به سوی مشرکان پرتاب کرد با امداد الهی به چشمان آنان برخورد کرد.

شکل گیری جریان نفاق

رسانند و حتی تاجی نیز برایش فراهم ساخته بودند؛ اما با ورود پیامبر ﷺ به صحنه سیاسی مدینه، عبدالله بن ابی از رسیدن به این مقام محروم شد و کینه آن حضرت را به دل گرفت. از آن پس وی، به همراه دیگر منافقان، نقش تخریبی زیادی ایفا کرد و مبارزه رسول خدا ﷺ با آنان دشوارتر از مبارزه با یهودیان و مشرکان بود؛ زیرا اینان در پس نقاب نفاق پنهان شده بودند و پیامبر ﷺ به حکم ظاهر اسلام، نمی توانست با آنان بجنگد. کارشکنی های آنان به صورت تشکیلاتی و جزئی تا مرگ عبدالله بن ابی در سال نهم هجری و پس از آن، به صورت فردی ادامه یافت.

پس از هجرت رسول خدا ﷺ به مدینه، گروهی از بت پرستان و یهودیان، به ظاهر اظهار اسلام کردند اما در باطن همچنان بر آیین پیشین باقی بودند. اینان، چون قدرت روزافزون اسلام را می دیدند و توان رویارویی آشکار با آن را نداشتند، با تظاهر به اسلام، خود را در صفوف مسلمانان جای دادند. منافقان با یهودیان سر و سری داشتند و در نمان بر ضد مسلمانان توطئه می کردند. رهبر منافقان، شخصی به نام عبدالله بن ابی بود. مردم مدینه در آستانه هجرت پیامبر ﷺ به این شهر، قصد داشتند عبدالله بن ابی را به مقام پادشاهی

فکر کنید و پاسخ دهید

آیا می توانید امروزه نیز نشانه ها و نمونه های جریان نفاق را بیابید؟

از اُحد تا خندق

راه بازگشتند. پس از استقرار کنار کوه اُحد، رسول خدا ﷺ پنجاه نفر تیرانداز را برای محافظت از گذرگاه پشت سر سپاه اسلام گماشت. نبرد اُحد نیز همچون بدر توسط مشرکان آغاز شد اما از همان ابتدا، با ایمان مسلمانان و رشادت آنان، به سود مسلمانان تمام شد و دشمن پا به فرار نهاد. به گفته مورخان، نقش امیر مؤمنان علی رضی الله عنه در کشتن پرچمداران شرک، زمینه ساز جرئت مسلمانان در غلبه بر مشرکان شد. دنیاطلبی تعدادی از مسلمانان موجب شد قبل از پیروزی کامل، به جمع کردن غنیمت ها مشغول شوند و حتی اغلب سربازان محافظ گذرگاه نیز به این منظور از کوه سرازیر شدند. این امر موجب شد دشمن از پشت به مسلمانان حمله کند و شکست پس از پیروزی را بر مسلمانان تحمیل کند. در این نبرد، هفتاد نفر از مسلمانان به شهادت رسیدند که یکی از آنان، حمزه - عموی بزرگوار

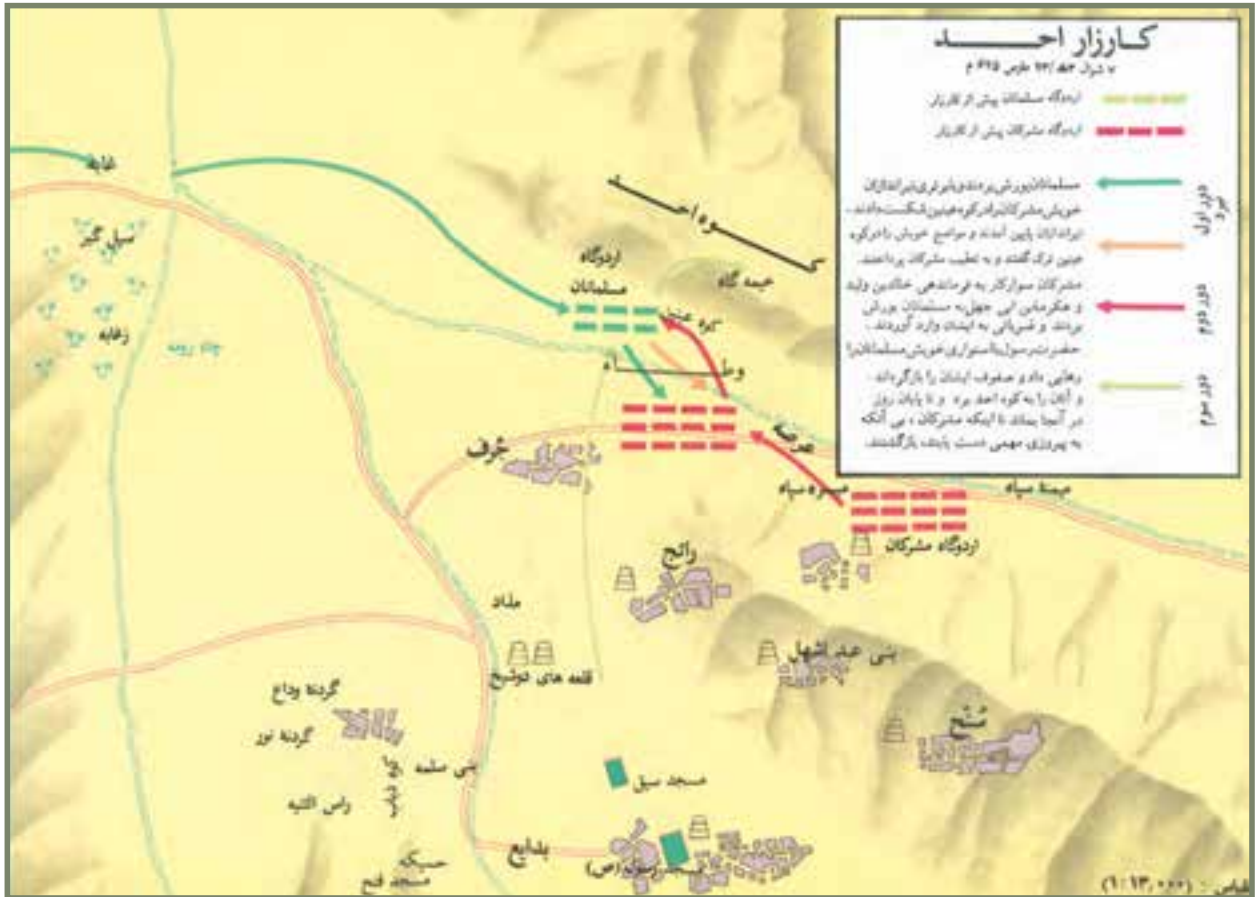
پیروزی مسلمانان در نبرد بدر، احساس قدرت و امید را در مسلمانان مدینه و احساس تلخ شکست را در منافقان و یهودیان پدید آورد.

سران شرک در مکه پس از تجربه شکست بدر، تلاش کردند حس انتقام جویی را در مکیان زنده نگه دارند و برخی از یهودیان مدینه نیز با سفر به مکه، به این جو دامن می زدند. با گذشت یک سال از حادثه بدر، رسول خدا ﷺ اطلاع یافت که مشرکان مکه با سپاهی سه هزار نفری به سوی مدینه در حرکت اند. آن حضرت پس از مشورت با یاران، تصمیم گرفت در خارج از مدینه با دشمن بجنگد. محل استقرار نیروهای دو طرف در حاشیه کوه اُحد در شمال مدینه بود. گفتنی است رسول خدا ﷺ با حدود هزار نفر به سوی اُحد حرکت کرد؛ اما حدود سیصد نفر از منافقان، از میانه

رسول خدا ﷺ - بود. شکست پس از پیروزی در جنگ اُحُد، امور زیر را به مسلمانان آموخت:

۱- نتایج نافرمانی از دستورهای رسول خدا ﷺ

- ۲- محرومیت از امدادهای غیبی به علت دنیاطلبی
- ۳- اهمیت صبر و استقامت و اخلاص
- ۴- آمادگی برای حوادث بعدی

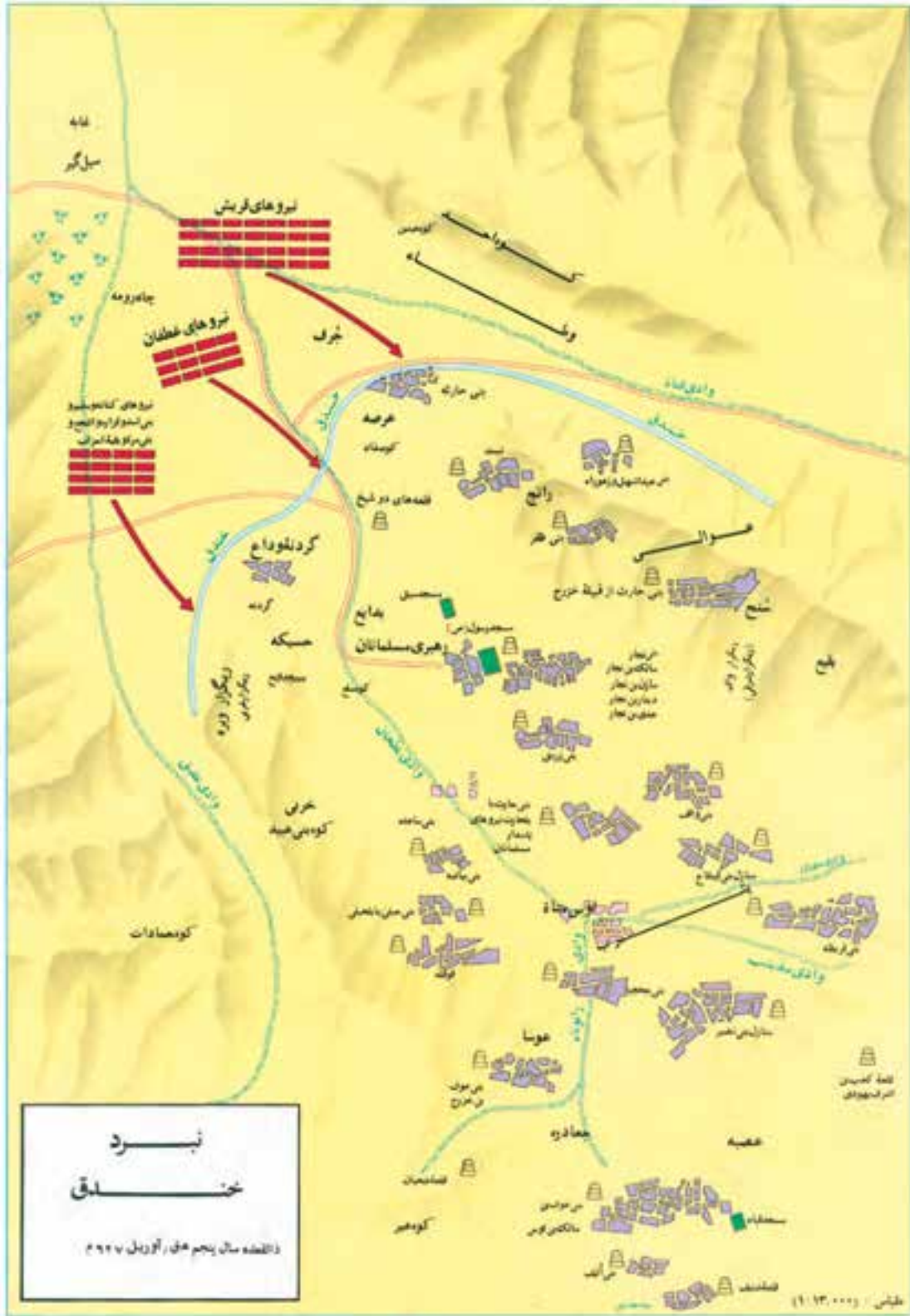

غزوة اُحُد، مأخذ: اطلس تاریخ اسلام، حسین مونس

با یاران، پیشنهاد سلمان فارسی مبنی بر حفر خندق را پسندید. از آنجا که سمت جنوب، شرق و غرب مدینه را زمین‌های سنگلاخ^۲، نخلستان، منازل و قلعه‌ها فراگرفته بود، این خندق در سمت شمال شهر حفر شد. عرض و عمق آن به قدری بود که یک فرد سواره به آسانی نتواند

پس از این حادثه، از جمله مهم‌ترین رخدادها، غزوة احزاب^۱ است که در سال پنجم هجری به وقوع پیوست. مشرکان مکه این بار تصمیم گرفتند با سپاهی عظیم، ضربه نهایی را بر پیکرة اسلام وارد سازند. تعداد این سپاه را ده هزار نفر گفته‌اند! رسول خدا ﷺ پس از مشورت

۱- این غزوه را احزاب نامیده‌اند؛ زیرا گروه‌ها و قبایل متعددی از مکه و خارج مکه به مدینه حمله کردند تا اسلام را نابود سازند
 ۲- زمین‌های سنگلاخ وسیع اطراف مدینه، معروف به حَرّه بوده است

غزوة خندق، مأخذ: اطلس تاريخ اسلام، حسين مونس

از آن عبور کند، و طول آن را نیز برخی از محققان حدود پنج و نیم کیلومتر تخمین زده‌اند!^۱ حفر چنین خندقی در فرصتی کوتاه، نشان‌گر همت و اخلاص مسلمانان و رهبر آنان است. سپاه احزاب که گویا برای اولین بار با چنین صحنه‌ای مواجه می‌شدند، در حیرت و شگفتی فرو رفتند. آنان روزهای متمادی پشت خندق در انتظار یافتن راه نفوذی به آن سو بودند، اما راه به جایی نبردند

و معدود قهرمانان آنان نیز که عبور کردند، یا کشته شدند یا فرار کردند. در نهایت، عواملی زمینه‌ساز شکست و بازگشت احزاب شد که عبارت‌اند از:

۱- کشته شدن عمرو بن عبدود (پهلوان نامدار عرب) به دست امیرمؤمنان علی علیه السلام

۲- نقض توافقی مشرکان و یهودیان پس از فعالیت‌های عامل نفوذی پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم

مسجد ذوقبلتین: مسجدی که دو قبله داشت مسلمانان تا ماه شوال سال دوم هجری به سوی بیت المقدس نماز می‌گزاردند، اما با طعنه‌های یهودیان و دعای پیامبر اکرم آیات ۱۴۲ تا ۱۵۰ سوره بقره نازل و قبله مسلمانان به سمت کعبه تغییر کرد

۱- رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم در میدان جنگ، محمد حمید الله، ص ۱۱۳

۲- براساس توافقی مشرکان و یهودیان بنی قریظه، قرار بود یهودیان از داخل مدینه و مشرکان نیز از سوی دیگر به مسلمانان حمله کنند، اما با تدبیر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و فعالیت‌های عامل نفوذی پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به نام نعیم بن مسعود که هم با مشرکان و هم با یهودیان ارتباط داشت - میان آنان اختلاف افتاد و توافقیشان نقض شد

۳- طولانی شدن جنگ و دشواری تأمین آذوقه

۴- غلبهٔ رعب و ترس بردل‌های مشرکان به سبب

سرما، باد و طوفان

مسئلهٔ یهود

خواندید که یهودیان از مدت‌ها پیش از ظهور اسلام، در مدینه ساکن شده بودند. آنان براساس گزارش‌های موجود در کتاب مقدس خود، دریافته بودند که پیامبر موعود از چه نام و نسبی برخوردار است و نیز گفته شده که سبب اصلی سکونت یهودیان در مدینه، گزارش‌هایی مبنی بر هجرت پیامبر موعود به این منطقه، در کتاب مقدس یهودیان بود. با وجود

آنکه یهودیان شواهد کافی برای یقین به نبوت رسول خدا ﷺ در اختیار داشتند، اما به علت روحیات نژادپرستانه و نیز حسادت نسبت به رسول خدا ﷺ و مسلمانان، اغلب آنان، پیمان با پیامبر ﷺ را زیر پا نهاده، به مخالفت و کارشکنی بر ضد اسلام پرداختند. حاصل دشمنی‌های یهودیان مدینه، بروز سه جنگ بین مسلمانان و سه طایفهٔ یهودی ساکن مدینه، یعنی طوایف: بنی قینقاع، بنی نضیر و بنی قریظه بود. این حوادث منجر به اخراج این یهودیان از مدینه و تنبیه آنان توسط رسول خدا ﷺ شد. ویژگی مهم یهودیان که به آن شهرت داشتند، عهدشکنی آنان و عدم پایبندی به پیمان‌هاست.^۱

سلمان فارسی

یکی از بهترین و باوفاترین یاران رسول خدا ﷺ سلمان فارسی است. وی فردی ایرانی و دارای دین زرتشتی بود. روزی گذرش به معبد مسیحیان افتاد و به کیش مسیحیت علاقه‌مند شد. پدرش که یکی از اشراف ایرانی و متعصب نسبت به مرام زرتشتی بود، او را زندانی کرد تا دست از مسیحیت بردارد؛ اما سلمان فرار کرد و پس از تحمل رنج و مشقت فراوان و سفر در پی کشف حقیقت، سرانجام توسط یکی از روحانیون مسیحی، از ظهور قریب‌الوقوع پیامبر خاتم باخبر شد. وی به اشتیاق دیدار پیامبر موعود، شهر به شهر و دیار به دیار گشت تا آنکه به دست بعضی از ساکنان جزیرهٔ العرب اسیر شد و به عنوان برده به یک یهودی ساکن یثرب فروخته شد. پس از هجرت رسول خدا ﷺ به یثرب، سلمان به دیدار آن حضرت رفت و چون سه علامت دال بر نبوت حضرت را که از یک روحانی مسیحی شنیده بود، در آن حضرت یافت، به نبوت او ایمان آورد؛ آن سه نشانه بدین قرار بود:

۱- پیامبر موعود خال بزرگی بین دوکتفش دارد.

۲- او صدقه نمی‌پذیرد.

۳- او هدیه را می‌پذیرد.

سلمان ابتدا مقداری خرما به عنوان صدقه به آن حضرت و یارانش تقدیم داشت و مشاهده کرد که رسول خدا ﷺ آن را به یاران داد و خودش تناول نکرد. در نوبت بعد مقداری خرما به عنوان هدیه تقدیم کرد و حضرت از آن تناول کرد. با دیدن این دو نشانه، سلمان از حضرت خواست که بین دو کتف او را مشاهده کند، و پس از دیدن خال نبوت، به آن حضرت ایمان آورد. وی به عنوان یاری باوفا، همواره در رکاب رسول خدا ﷺ حضور داشت و با رحلت آن حضرت در ردیف وفادارترین شیعیانِ امیرمؤمنان علیؑ قرار گرفت. وی در دورهٔ خلافت عُمر، به عنوان استاندار مدائن منصوب شد و در اواخر دورهٔ خلافت عثمان، به سال ۳۳ یا ۳۴ هجری درگذشت. قبر او اکنون در مدائن محل زیارت علاقه‌مندان به اوست. او این افتخار را یافته که اهل بیت رسول خدا ﷺ با عبارت «سَلْمَانُ مِنَّا أَهْلِ الْبَيْتِ»، او را از خودشان بدانند. از دیگر لقب‌های او، سلمان الخیر و سلمان محمدی است.

پرسش‌های نمونه

- ۱- ساکنان اولیهٔ یترب، چه کسانی بودند و چرا به این محل مهاجرت کردند؟
- ۲- زمینه‌های رشد و گسترش اسلام در یترب را بیان کنید.
- ۳- مسجد نبوی ﷺ چگونه بنا شد و چه کار کردهایی داشت؟
- ۴- پیمان برادری چند بار و با چه اهدافی میان مسلمانان برقرار شد؟
- ۵- اهداف رسول خدا ﷺ از عملیات اطلاعاتی و نظامی چه بود؟ توضیح دهید.
- ۶- علت شکست مسلمانان در غزوةٔ أُحُد را توضیح دهید.
- ۷- عوامل شکست مشرکان در غزوةٔ احزاب را برشمارید.

اندیشه و جست و جو

- ۱- با توجه به آیات مربوط، مراحل تشریح جهاد در اسلام را بررسی کنید.
- ۲- در هر دو پیمان ۱۰ ر- مکه و مدینه، میان رسول خدا ﷺ و امیرمؤمنان علیؑ پیمان برادری بسته شده است. دربارهٔ مقام برادری علیؑ با پیامبر ﷺ و نیز تلاش دشمنان آن حضرت بر انکار آن، تحقیق کنید و حاصل آن را به دوستانتان ارائه کنید.